

ZINĀTNISKIE LASĪJUMI

**Viskrievijas arheoloģijas kongress Rīgā
un tā ieguldījums
Latvijas arheoloģijas attīstībā**

**10. Viskrievijas arheoloģijas kongresam
Rīgā - 120**

REFERĀTU TĒZES

RĪGA, 2016

LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Valsts pētījumu programma “Letonika”

LETONIKA

Saturs

Zinātnisko lasījumu programma	3
<i>Vilcāne Antonija.</i> 10. Viskrievijas arheoloģiskais kongress Rīgā - nozīmīgs 19. gs. beigu zinātnes dzīves notikums Baltijā	4
<i>Berga Tatjana., Dāboliņš Viktors.</i> Numismāta un arheologa Dr. Phil. Antona Buhholca (1848–1901) ieguldījums X Viskrievijas arheoloģijas kongresa organizēšanā un norisē	6
<i>Zemītis Guntis.</i> Zinātnisko biedrību loma arheoloģijas attīstībā Baltijā 19. gs. otrajā pusē	7
<i>Vasks Andrejs.</i> Krievijas Baltijas provinču arheoloģija Nikolaja Harūzina skatījumā	9
<i>Zagorska Ilga.</i> Pirmie soļi akmens laikmeta izpētē Latvijā	10
<i>Karlsonē Anete.</i> Tautastērpu komplektācija latviešu Pirmās etnogrāfiskās izstādes ekspozīcijā: liecība par tā laika priekšstatiem un zināšanām	11
<i>Bērziņa Anda.</i> Latviešu etnogrāfiskās izstādes dalībnieks un senatnes atspoguļotājs – Ādams Alksnis	12
<i>Zunde Māris.</i> Neērtā dendrochronoloģija: Latvijas piemēri	14

Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka,
Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts,
Valsts pētījumu programma „Letonika”

ZINĀTNISKIE LASĪJUMI

VISKRIEVIJAS ARHEOLOĢIJAS KONGRESS RĪGĀ UN TĀ IEGULDĪJUMS LATVIJAS ARHEOLOĢIJAS ATTĪSTĪBĀ

10. Viskrievijas arheoloģijas kongresam Rīgā - 120

LATVIJAS UNIVERSITĀTES AKADĒMISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ
2016. gada 14. oktobrī, Rīgā, Rūpniecības ielā 10

Programmā:

- 10.00 - 10.10 **Venta Kocere**, LU Akadēmiskās bibliotēkas direktore Uzruna
Guntis Zemītis, LU Latvijas vēstures institūta direktors Uzruna
- 10.10 – 10.35 **Antonija Vilcāne** (LU LVI)
10. Viskrievijas arheoloģijas kongress Rīgā - nozīmīgs 19.gs. beigu zinātnes dzīves notikums Baltijā
- 10.35 – 11.00 **Tatjana Berga** (LU LVI), **Viktors Dāboliņš** (Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs)
Numismāta un arheologa Dr.Phil. Antona Buhholca (1848-1901) ieguldījums 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresa organizēšanā un norisē
- 11.00 – 11.25 **Guntis Zemītis** (LU LVI)
Zinātnisko biedrību loma arheoloģijas attīstībā Baltijā 19.gs. otrajā pusē
- 11.25 – 11.50 **Andrejs Vasks** (LU LVI)
Krievijas Baltijas gubernu arheoloģija Nikolaja Haruzina skatījumā
- 11.50 - 12.15 **Ilga Zagorska** (LU LVI)
Pirmie soļi akmens laikmeta izpētē Latvijā
- 12.15 - 13.15 **Pusdienu pārtraukums**
- 13.15 – 13.40 **Anete Karlsona** (LU LVI)
Tautastērpu komplektācija latviešu Pirmās etnogrāfiskās izstādes ekspozīcijā: liecība par tā laika priekšstatiem un zināšanām
- 13.40 – 14.05 **Anda Bērziņa** Latvijas Mākslas akadēmija
Latviešu etnogrāfiskās izstādes dalībnieks un senatnes atspoguļotājs—Ādams Alksnis
- 14.05 - 14.30 **Māris Zunde** (LU LVI)
Neērtā dendrochronoloģija: Latvijas piemēri
- 14.30 - 14.45 **Venta Kocere** (LU AB)
Izstāde: 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresam veltītie izdevumi LU Akadēmiskās bibliotēkas krājumā
- 14.45 -
Diskusija

10. Viskrievijas arheoloģiskais kongress Rīgā - nozīmīgs 19.gs. beigu zinātnes dzīves notikums Baltijā

Viskrievijas 10. arheoloģiskais kongress Rīgā ir nozīmīga Latvijas arheoloģijas zinātnes vēstures lappuse, kurai līdz šim nav tikusi pievērsta pietiekoša uzmanība.

Kongresi kā zinātnes organizēšanas forma Eiropā sasaukti jau 19.gs. otrajā ceturksnī. Krievijā valdošā konservatīvisma un stingrās cenzūras dēļ pirmais arheoloģijas kongress sanāca 1869. gadā Maskavā. Kongresi ik pēc trim gadiem notika līdz pat Pirmajam pasaules karam. Kongresu organizēšanā vadošā loma bija grāfiem Aleksejam Uvarovam (1825 – 1884) un Praskovjai Uvarovai (1840 – 1924), kā arī Maskavas arheoloģiskajai biedrībai. Kongresu galveno mērķi tās organizatori saskatīja Krievijas senvēstures pieminekļu izpētē, to aizsardzības un popularizēšanas veicināšanā, provinciālo muzeju kā kultūras pieminekļu izpētes un saglabāšanas centru attīstībā un zinātnisko spēku apvienošanā. Arheoloģisko kongresu darbības izvērtējums atrodams pirmsrevolūcijas historiogrāfijā, bet padomju gados tas no historiogrāfijas apzināti tika izslēgts.

Vēlējumu organizēt kongresus Krievijas Baltijas guberņās izteica imperators Aleksandrs III, cerot, ka veicinot interesi par vietējo senatni un senatnes pētītāju biedrībām, izdosies mīkstināt nacionālās inteligences opozicionāro noskaņojumu, kas bija saistīts ar ar izvērsto rusifikācijas politiku Baltijā.

Rīgas kongresa sagatavošanā vadošā loma bija Maskavas arheoloģijas biedrībai, Krievijas vadošo augstskolu un biedrību pārstāvjiem un grāfienei P. Uvarovai. Kongresa sagatavošanā tika iesaistītas arī vietējās Baltijas provinču biedrības (Baltijas provinču vēstures un senatnes biedrība, Rīgas latviešu biedrība, Kurzemes mākslas un literatūras biedrība u.c.). Kongresa patrons bija lielkņazs Sergejs Aleksandrovičs Romanovs. Līdztekus kongresa organizatoriskajiem darbiem (kongresa noteikumu, struktūras, sekciju, izstāžu sagatavošanas u.c. jautājumu izstrādei) sagatavošanas periodā tika paveikts ievērojams darbs senatnes pieminekļu izpētē un popularizēšanā:

1) 1895. – 1896.g. veikta Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņu senatnes pieminekļu apzināšana un izpēte; krievu arheologi V. Sizovs un S. Bogojavļenskis apzināja Kurzemi, Zemgali, Augšzemi un Rietumvidzemi, veicot pārbaudes izrakumus 23 objektos; vietējo senatnes pētnieku izrakumi (K. Bojs u.c);

2) sastādīts Baltijas guberņu publikāciju bibliogrāfiskais rādītājs (ietverta 771 publikācija) (A. Buhholcs);

3) izdotas kartes: Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas arheoloģiskā karte (I. Sitzka); pilskalnu karte (A. Bīlenšteins), vēsturisko robežu, pilsētu, ciemu un viduslaiku piļu un baznīcu karte (K. Levis of Menārs);

4) izveidota plaša arheoloģiskā un numismātiskā izstāde Rīgā Lielajā Ģildē (R. Hausmanis, A. Buhholcs) un izdots izstādes katalogs ar R. Hausmaņa ievadrakstu, kas sniedza Baltijas senatnes un pieminekļu pētniecības apskatu;

5) noorganizētas 10 etnogrāfiskās ekspedīcijas, savācot ievērojamu etnogrāfisko kolekciju no dažādiem latviešu novadiem;

6) noorganizēta grandioza Latviešu etnogrāfiskā izstāde, izdots izstādes katalogs (Rīgas latviešu biedrība, F. Grosvalds, V. Plute (Olavs));

7) apzināts Kurzemes hercogu, Zviedru un ģenerālgubernatora arhīvu stāvoklis u.c., pievērsta uzmanība neatbilstošiem to glabāšanas apstākļiem;

8) pievērsta uzmanība atsevišķu kultūrvēstures pieminekļu saglabāšanas nepieciešamībai.

Rīgas kongresa programma ietvēra referātus veltītus vēsturei, arheoloģijai, etnogrāfijai, folklorai, mākslas vēsturei, arhīvniecībai un rindai citu humanitāro zinātņu disciplīnām.

Kongress Rīgā notika 1896.g. no 1. līdz 15. augustam. Tajā piedalījās 619 dalībnieki no 70 apdzīvotām vietām, t.sk. 14 pārstāvji no ārvalstīm. Dalībnieku skaita ziņā šis kongress pārspēja visus cariskajā Krievijā organizētos kongresus. Kongresa darbs norisinājās 11 sekcijās. Kopumā notika 33 sēdes, kurās nolasīja 98 referātus, t.sk. 27 vācu valodā. Baltijas provinču senatvēstures problēmas tika aplūkotas sekcijā "Baltijas senatne". Šīs sekcijas sēdēs nolasīja 21 referātu. Vairāki referāti tika nolasīti arī citās sekcijās, tādējādi Baltijai kopumā bija veltīti 30 referāti.

Kongresa laikā norisinājās paraugizrakumi Turaidas Pūteļu kapulaukā, tāpat tika organizēta Rīgas, Turaidas, Siguldas, Mitavas kultūrvēsturisko pieminekļu apskate, dažādas pieņemšanas. Pēc kongresa sēžu noslēguma no 16. – 21. augustam notika brauciens uz Austruprūsiju, lai iepazītos ar šī reģiona kultūrvēsturi un muzejiem.

Rīgas kongresa nozīmību atspoguļo Tartu universitātes profesora I. Engelmaņa vārdi kongresa noslēguma sēdē: "jau tikai rīkojums par arheoloģiskā kongresa rīkošanu Rīgā, bija nozīmīgs zinātniskās darbības rosināšanai un bija sekas visai ievērojamiem pētījumiem un publikācijām. Diskusijas un kongresa darbi pastiprināja vietējo iedzīvotāju interesi par arheoloģiskajiem pētījumiem un tādā veidā arī uz priekšdienām veicinās arheoloģijas panākumus Baltijā".

Kongresa sagatavošanas periodā paveikto pieminekļu apzināšanas un pētniecisko darbu, kongresa dalībnieku un nolasīto referātu skaita ziņā, grandiozo izstāžu, paraugizrakumu ziņā līdzvērtīgs arheologu un vēstures pētnieku forums Latvijā vairāk nav noticis.

1896. gadā Rīgas 10. arheoloģisko kongresu nerīkoja latvieši, bet vācbaltiešu un Krievijas zinātniskās aprindas. Latvieši uzstājās ar etnogrāfisko izstādi, kurā piedalījās arī latviešu mākslinieki. Latviešu etnogrāfijai un kultūrvēsturei pēc tam nav vairs tikusi veltīta tik liela sabiedrības uzmanība un atbalsts kā tas bija gatavojot latviešu etnogrāfisko izstādi.

Kongresam bija liela nozīme latviešu arheoloģijas, etnogrāfijas, vēstures, arhīvniecības, folkloras u.c. zinātņu nozaru attīstības veicināšanā, muzeju veidošanā.

Lai arī cariskajai valdībai atbalstot vietējās senatnes izpēti, bija citi mērķi, kongress deva iespējas apzināt latviešu kultūras vēsturiskās vērtības un veicināja nacionālo pašapziņu.

Tika paveikts atzīstams darbs pieminekļu izpētē un apzināšanā, iegūts apjomīgs avotu klāsts, kā arī apkopots iepriekš paveiktais. Tas nodrošināja stingrus pamatus Latvijas arheoloģijas tālākai attīstībai.

Kongresa sagatavošanas un norises protokoli un zinātnisko referātu publikācijas, kā arī izstāžu katalogi joprojām ir nozīmīgs avots pētniecībā, kas gaida detalizētāku analīzi.

Tatjana Berga
LU Latvijas vēstures institūts
Viktors Dāboliņš
Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs

Numismāta un arheologa Dr. Phil. Antona Buhholca (1848–1901) ieguldījums X Viskrievijas arheoloģijas kongresa organizēšanā un norisē

Baltvācu vēsturnieka Antona Buhholca darbība X Viskrievijas arheoloģijas kongresa rīkošanā līdz šim bija nepilnīgi izvērtēta. Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli sniedz vispusīgu priekšstatu par A. Buhholca ieguldījumu arheoloģijas kongresa organizēšanā un ļauj atskatīties uz 19.gs. nogales nozīmīgāko zinātņu notikumu kā organizatoriski komplicētu, taču izcilu panākumu.

Arheoloģijas kongresa dienaskārtība ietvēra gan zinātniskās sesijas, gan izstāžu un izdevumu atklāšanas, gan izbraukuma seminārus un ekskursijas. Kongresa organizēšanu uz vietas veica Rīgas rīkošanas komisija, zinātnisko un izstāžu vadību uzticot Rīgas senatnes un vēstures pētnieku biedrībai (1834–1939). Ilggadējais biedrības muzeja inspektors A. Buhholcs bija viskompetentākais speciālists darbā ar sudraba, numismātikas un arheoloģijas priekšmetiem kā Biedrības, tā arī Baltijas publiskajās un privātajās kolekcijās. A. Buhholcs ņēma aktīvu dalību vairākos organizatoriskos pasākumos vienlaicīgi: kolekciju apzināšanā, priekšmetu atlasē, izstādes līdzekļu sagādē, izstādes kataloga sastādīšanā un publikāciju rakstīšanā. Paralēli izstādes organizēšanai viņš veica arī arheoloģijas kataloga sastādīšanas un izdošanas pienākumus. X arheoloģijas Rīgas kongresa izstādes katalogam A. Buhholcs uzrakstīja nodaļu „Monētas un medaļas”, kurā lakoniskā, bet saturīgā veidā apkopoja iepriekšējos zinātniskos atklājumus šajā jomā. Pēc Riharda Hausmaņa lūguma A. Buhholcs piedalījās arī kataloga ievada un nodaļas “Arheoloģija” tapšanā. Vienlaicīgi Antons Buhholca strādāja arī pie “Livonijas, Igaunijas un Kurzemes arheoloģijas bibliogrāfijas”. Bibliogrāfijā hronoloģiskā secībā bija uzskaitīta 771 publikācija Baltijas arheoloģijā, kas tapusi laika posmā no 17.gs.sākuma līdz X Viskrievijas Arheoloģijas izstādes kataloga izdošanas brīdim.

Arheoloģijas izstāde un katalogs ieguva tūlītēju kongresa dalībnieku un pārējo apmeklētāju atzinību par augsto profesionalitāti un kvalitāti. Kongresa izstādi apmeklēja ap 4000 interesentu. Divās nedēļās Rīga uzņēma vairāk ārzemju viesu, nekā iepriekšējās kongresa rīkotājapilsētas — 622 kongresa dalībniekus no 70 dažādām apdzīvotām vietām un 6 ārvalstīm.

Antons Buhholca darbība Arheoloģijas kongresa organizēšanā izpelnījās viņa izcilāko laikabiedru novadpētnieka Augusta Bīlenšteina, Tartu prof. R. Hausmaņa, kā arī Arheoloģijas kongresa vadītājas grāfienes Praskovjas Uvarovas augstu novērtējumu. Pēc kongresa norises A. Buhholcs vēl intensīvāk pievērsās arheoloģijai. Kopumā A. Buhholcs veicis izrakumus 12 vietās, pārsvarā viduslaiku un dzelzs laikmeta perioda arheoloģiskajos pieminekļos. Desmit gadus pēc Arheoloģijas kongresa norises R. Hausmans ar sarūgtinājumu rakstīja, ka arheoloģija ir nozare, kurā pēc Antona Buhholca aiziešanas ilgus gadus neizdevās aizpildīt pastāvošo iztrūkumu.

Zinātnisko biedrību loma arheoloģijas attīstībā Baltijā 19.gs. otrajā pusē

Arheoloģija no antikvāru priekšmetu vākšanas par zinātni kļuva 19.gs. Līdzīgi tas notika arī Baltijā. Kultūrpolitiskā situācija mūsdienu Igaunijā, Latvijā un Lietuvā 19.gs.sākumā bija atšķirīga. Visumā līdzīgi apstākļi bija Baltijas guberņās — Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā, kura līdz 19.gs.otrai pusei baudīja zināmu autonomiju un bija vairāk saistīta ar procesiem Rietumeiropā. Īpaši tas izpaudās Kurzemē, kura Krievijas impērijā tika iekļauta tikai 1795.g.

Igauņu arheologs Valters Langs Baltijas valstu arheoloģijas attīstībā izdala sekojošus posmus:

- Rodas interese par antikvāriem priekšmetiem: Igaunijā un Latvijā 17.gs.; Lietuvā 16.gs. , 17. gs.
- Pirmās privātās arheoloģisko priekšmetu kolekcijas: Igaunijā un Latvijā 1770 – 1780; Lietuvā 1810, 1820
- Pirmās zinātniskā biedrības un publiskie muzeji: Igaunijā un Latvijā 1816, 19.gs.30-tie gadi; Lietuvā 1855/1856
- Arheoloģijas zinātnes izveidošanās: Igaunijā un Latvijā 1865; Lietuvā 1850
- Profesionālu arheologu sagatavošana: Igaunijā un Latvijā 1920/1922; Lietuvā 20.gs. 30.gadi, profesūra kopš 1942.g.

Īpaša loma arheoloģijas attīstībā par zinātni bija zinātniskajām biedrībām. “Interese par senatni ieguva paliekošu raksturu tikai tad, kad Jelgavā (1816) un Rīgā (1834) tika nodibinātas senatnes pētītāju biedrības. Šādas biedrības Baltijā tika nodibinātas pirmo reizi: un Jelgavas biedrība uzlūkojama par visas krievu ķeizārvalsts pirmo senatnes pētītāju biedrību.” (Tallgrens 1926, 10)

Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība (*Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst*)

1815. gada 23. novembrī 8 biedri paraksta dibināšanas aktu,statūtus apstiprināja 1816.gada 20.decembrī, dibināšanas sēde, pirmā sēde 1817.g. 7.aprīlī.

Kurzemes literatūras un mākslas biedrības galvenā darba forma bija regulāras ikmēneša sapulces, kuru ietvaros tika nolasīti ziņojumi un referāti, kas publicēti biedrības gadagrāmatās “*Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst*” (sākotnējie nosaukumi “*Jahresverhandlung...*”, “*Sendlungen...*”, “*Arbeiten...*”), kas iznāca līdz 1936. gadam un bija vienīgais Kurzemes un Zemgales vēstures, mākslas, literatūras un dabaszinātņu rakstu krājums.

Kurzemes un Zemgales arheoloģijas aizsācēji bija mākslinieks Jūliuss Dēriņgs, garīdznieks Augusts Bīlenšteins un virsskolotājs Karls Bojs, kuri 60. – 80.-tajos gados veica izrakumus senkapos, apzināja pilskalnus, senlietas nodeva biedrības muzejam, publicēja pārskatus un attēlus biedrības gadagrāmatā.

Īpaša nozīme bija Kurzemes literatūras un mākslas biedrības 1818.g.dibinātajam Kurzemes provinces muzejam. Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības senatnes pētnieki izrādīja interesi arī par arheoloģijas pieminekļiem arī Baltijā neietilpstošajā Latgalē un Lietuvā.

Igaunijas zinātnieku biedrība (*Die Gelehrte Estnische Gesellschaft*)

1838.g. 18. janvārī Tartu (Dorpat) tika nodibināta Igaunijas zinātnieku biedrība. Tās dibinātāji bija: Fridrihs Georgs fon Bunge (jurispudence); Aleksandrs Fridrihs fon Hueks (Hueck) (anatomja); Fridrihs

Karls Krūze (Kruse) (vēsture); Fridrihs Roberts Fēlmans (Fählmann) (ārsts un rakstnieks); Dītrihs Heinrihs Jirgensons (Jürgenson) (īgauņu valodas lektors).

Arheoloģijas attīstībā īpaši atzīmējami Fridrihs Karls Krūze (1790 – 1866), Konstantīns Kaspars Andrejs Grēvinks (1819 – 1887), Rihards Gustavs Gothards Hausmans (1842 – 1918). K. Grēvinks un R. Hausmanis jau uzskatāmi par profesionāliem arheologiem, ievērojamiem sava laikmeta zinātniekiem. K. Grēvinks uzsāka akmens laikmeta pētniecību Baltijā, izveidoja pirmo aizvēstures periodizāciju.

Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes pētīšanas biedrība (vēlāk Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība) (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen; Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga*).

Biedrības dibināšanas praktisko darbu uzņēmas Rīgas ģimnāzijas reliģijas skolotājs un vietējās īgauņu draudzes mācītājs Gustavs Reinholds Taubenheims.

1833.g. 1.jūlijā G. R. Taubenheima vadībā sanāca Sagatavošanas komisija, kas lēma par biedrības dibināšanu un tās provizoriskajiem statūtiem. 1834. gada 1. septembrī tika apstiprināti biedrības statūti un tā paša gada 6.decembrī notika biedrības atklāšanas sapulce. Biedrība uzsvēra faktu, ka tā bija pirmā zinātniskā biedrība Baltijā, kas pārkāpjot seno Baltijas provinču partikulārismu, pētīja lokālo vēsturi kopainā.

Rīgas biedrības uzdevumi:

- kolecionēt dažādus ar Baltijas vēsturi un senvēsturi saistītus priekšmetus;
- noturēt biedru sapulces;
- izdot publikācijas.

Izdevumi: *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's* (no 1840. līdz 1937. gadam - 25 sējumi; no 1873. gada arī *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands*).

Līdz 1844. gadam Biedrība sapulces noturēja Rīgas pils torņa zālē, no 1844. līdz 1857.gadam - K. Bornhaupts skolā, bet no 1857. līdz 1889.gadam — Nodokļu Pārvaldes ēkā. 1890.gadā biedrība ievācās jaunuzbūvētā Doma Muzeja telpās.

Antons Buhholcs (1848 – 1901) 1896.g. satādīja Baltijas arheoloģijas bibliografisko rādītāju *Bibliographie der Archäologie Liv-, Est- und Kurlands im Auftrage der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zusammengestellt von Anton Buchholtz*, kurā uzskaitītas publikācijas par laiku no 1604 līdz 1896. (ieskaitot) gadam. Uzskaitīta 771 vienība. Šeit atzīmētas arī pirmās publikācijas latviešu valodā.

Pēc Rīgas biedrības ierosinājuma 1883.gadā Rīgā tik organizēta pirmā kultūrvēsturiskā izstāde kādā no Baltijas pilsētām un 1896. gadā tika organizēts X Viskrievijas Arheoloģijas kongress, kas uzskatāms par zinātnisko biedrību laikmeta galveno notikumu Baltijas arheoloģijā. Bez Rīgas biedrības kongresu organizēja Krievijas arheoloģiskā biedrība (*Российская царская археологическая общество*).

Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija (1869)

Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija (1869 – 1940) bija pirmā latviešu zinātniskā organizācija. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas darbība bija vērsta uz latviešu folkloras un etnogrāfijas materiālu vākšanu, latviešu valodas un rakstniecības pētīšanu, vietvārdu apzīmēšanu, latviskas terminoloģijas un ortogrāfijas izveidošanu. Šeit 1895.g.13.jūnijā students J. Ziemeļis nolasīja referātu „Baltijas, resp. Latvijas arheoloģijas tagadējais stāvoklis un uzdevumi nākamajos gados”, kurā kritizēja vācbaltu Latvijas senākās vēstures interpretāciju un aicināja latviešus pašiem pētīt savu aizvēsturi. Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas izveidotais “Latviešu muzejs”, kas uzsāka arheoloģijas, etnogrāfijas un numismātikas kolekciju vākšanu, kļuva par pamatu mūsdienu Latvijas Nacionālajam vēstures muzejam.

Krievijas Baltijas provinču arheoloģija Nikolaja Haruzina skatījumā

Gatavošanās Krievijas 10. arheoloģijas kongresam Rīgā sākās drīz pēc 9. kongresa Viļņā. Rīgas izvēles pamatā bija Krievijas imperatora Aleksandra III vēlme šādus kongresus sarīkot arī Baltijas provincēs. Impērijas administrācija, sekojot rusifikācijas politikas vadlīnijām, vēlējās izmantot arī šādus tīri zinātniskus forumus, lai ziemeļrietumu nomales ciešāk piesaistīt impērijai. Baltijas guberņās ar arheoloģiju nodarbojās biedrības Jelgavā, Rīgā, Tērbatā un Tallinā. Pie tām radās arī muzeji. Tanī pat laikā Krievijā par šejienes arheoloģiju maz kas bija zināms. Lai iepazīstinātu plašāku Krievijas sabiedrību ar Baltijas arheoloģiju, krievu etnogrāfs un vēsturnieks Nikolajs Haruzins 1894. gadā Tallinā izdevumā „Igaunijas guberņas hronika” publicējot plašu rakstu „Igaunijas, kā arī Vidzemes un Kurzemes guberņu aizvēstures arheoloģija pēc vietējo pētnieku rakstiem”.

Haruzins atzinīgi novērtēja Baltijas guberņu pētnieku padarīto pieminekļu meklēšanā, sistematizācijā un klasifikācijā.

Viņš atzīst, ka izrakumus bieži veikuši pētnieki bez vajadzīgajām zināšanām, tāpēc pēc viņu rakstītā grūti spriest par pētīto objektu nozīmi.

Haruzins pārmet pētniekiem pārāk plašu secinājumu izdarīšanu uz nepietiekama arheoloģisko avotu materiāla bāzes.

Tāpat kā Baltijas provinču pētnieki vācbaltieši, arī Haruzins vadījās no kultūrtrēģerisma koncepcijas par vietējo iedzīvotāju atpalcību un izolētību no kultūras ziņā attīstītākajām tautām.

Atšķirībā no Grēvinka un citu pētnieku uzskata par gotu un citu ģermāņu izšķirošo lomu vietējo tautību kultūras attīstībā, Haruzins šo lomu piešķīra Baltijas slāviem.

Šī diskusija bija raksturīga tolaik dzimstošajai kultūrvēsturiskajai arheoloģijai, kuras viens no uzdevumiem bija noskaidrot, kura tauta kurai ir „atnesusi kultūru”.

Pirmie soļi akmens laikmeta izpētē Latvijā

Akmens laikmeta izpētes ziņā nozīmīgu vietu ieņem X Viskrievijas arheologu kongress, kas 1986.gadā norisinājās Rīgā. Šis kongress noslēdza akmens laikmeta izpētes Latvijā pirmo posmu, sniedzot zināmu kopsavilkumu un novērtējumu.

Faktiskais akmens laikmeta pētniecības aizsācējs bija senatnes mīļotājs grāfs Karls Georgs Zīverss (1814 – 1879), izpētot Burtnieku ezera apkaimi un veicot pirmos arheoloģiskos izrakumus Riņņukalna apmetnē, kuros iesaistīja arī vācu antropologu Rūdolfu Virhovu (1821-1902). Nelielus pētījumus šajā apkaimē veica arī Tartu Universitātes veterinārārsts A. Sommers. Plašākā skatījumā, Latvijas atradumus salīdzinot ar ieguvumiem kaimiņzemēs, akmens laikmetu raksturoja Tartu prof. Konstantīns Grevingsks (1819 – 1887), uzsverot mūsu teritorijas kopību ar Krievijas ziemeļrietumiem, vēlāk arī ar iespaidiem no Viduseiropas. Sakarā ar X kongresa sagatavošanu arī vēsturnieks Lēvis of Menārs 1895.gadā veic nelielus izrakumus Zvejnieku apmetnē un Riņņukalnā pie Burtnieku ezera.

X Arheoloģijas Kongresam tika sagatavots arī izstādes Katalogs, kas ietvēra ne tikai Tartu Universitātes prof. Riharda Hausmaņa ievadvārdus, bet arī sniedza izstādīto atradumu sarakstu un iegūto paleozooloģisko materiālu sīku aprakstu. Ļoti svarīgas ir pievienotās ziņas par līdz tam laikam veiktajām publikācijām kā Baltijas tā citu zemju (Vācijas) žurnālos. Šai ziņā Katalogs vēl līdz mūsu dienām nav zaudējis savu nozīmi.

Kataloga ievadā R. Hausmanis, kurā dažas lapaspuses veltītas arī akmens laikmetam, raksturo akmens, galvenokārt cirvju, savrupatradumus un krama darbnīcu pie Zvejniekiem Burtnieka krastos, kur apstrādāti vietējie krama oļi. Galvenā uzmanība apskatā tiek veltīta Riņņukalna apmetnei pie Salacas iztekas no ezera un seno iedzīvotāju — zvejnieku, mednieku dzīves veida aprakstam, minot atrastos gliemju vāciņus, kaula un akmens rīkus, keramiku, uzsverot arī iedzīvotāju mākslinieciskās tieksmes. Kundas apmetnē Igaunijā šādi atradumi jau zināmi no agrāka perioda.

R. Hausmanis tomēr spiests secināt, ka maz vēl zināms par akmens laikmeta hronoloģiju, kā arī par to, kādai nacionalitātei Baltijas senie iedzīvotāji piederējuši.

Tautastērpu komplektācija latviešu Pirmās etnogrāfiskās izstādes ekspozīcijā: liecība par tā laika priekšstatiem un zināšanām

Viskrievijas X Arheoloģijas kongress, kas notika 1896. gada augustā Rīgā, Latvijas kultūrvēsturē iezīmīgs ne tikai kā būtisks notikums arheoloģijas zinātnē. Tā laikā notika arī Pirmā latviešu etnogrāfiskā izstāde, kas rādīja ne tikai konkrētu dažādu kultūras, zinātnes un saimniecības jomu eksponātus, bet atspoguļoja arī tā laika attiecīgo nozaru skatījumu un zināšanu līmeni. Etnogrāfijas kopējo zināšanu kontekstā interesanti ir analizēt izstādē eksponētos tautas tērpus.

Liecības par izstādē redzamo priekšmetu kopumu galvenokārt iegūstamas no Viļa Olava (Plutes) sastādītā kataloga un publikācijām latviešu preses izdevumos — korespondentu ziņojumiem. Ieskatu etnogrāfijas zināšanu līmenī un attieksmē pret tautas tērpa komplektēšanu var gūt arī no publikācijām latviešu preses izdevumos periodā pirms etnogrāfiskās izstādes, kad tās sagatavošanai tika organizētas 11 etnogrāfiskās ekspedīcijas uz dažādiem latviešu apdzīvotiem apgabaliem.

Izstādē eksponēto apģērba sadaļa bija visai plaša. Tradicionālais apģērbs tika rādīts gan vitrīnās, kur bija izkārtotas atsevišķu priekšmetu grupas, gan komplektu veidā

Pirmās latviešu etnogrāfiskās izstādes apģērba ekspozīcijas radīja pamatu turpmāk etnogrāfiskajā literatūrā paustajam priekšstatam par tautas tērpu. Atbilstoši vēlāk savāktajam etnogrāfiskajam materiālam, pētnieki ieviesa korekcijas tikai atsevišķās jomās.

Latviešu pirmajā etnogrāfiskajā izstādē tika īstenots progresīvs priekšmetu komplektācijas princips mēģinot rādīt tipisko un nekonzentrējoties tikai uz retumiem. Priekšmetu grupēšana atspoguļoja vēlmi rādīt latviešus kā vienotu tautu, nenodalot dažādus apvidus.

Izstādei savākto priekšmetu kolekcija tika dokumentēta tikai daļēji un pēc tās izformēšanas zuda vērtīgs izziņas avots tradicionālā apģērba vēsturē, jo muzeja kolekcijā nonāca tikai daļa no priekšmetiem.

Latviešu etnogrāfiskās izstādes dalībnieks un senatnes atspoguļotājs – Ādams Alksnis

Ādama Alkšņa (1864 – 1997) zīmējumi un akvareļi par Latvijas senatni pārsteidz ar izjustiem un pārliecinošiem senlatviešu un viņu vēsturisko notikumu atainojumiem. Lai arī mākslinieka mūžs un radošā darbība aprāvās traģiski agri, Alksnis nepārprotami uzskatāms par vienu no latviešu nacionālās mākslas apzinīgākajiem veidotājiem. Ar savu pārliecību – ka nepieciešams radīt nacionālu, vienlaikus modernu un individuālu mākslu – viņš ievadīja jaunu periodu Latvijas tēlotājmākslā. Šis gleznotāja izvirzītais vadmotīvs kļuva arī par progresīvās mākslinieku apvienības „Rūķis” faktisko postulātu, pamudinot ne vien vienu mākslinieku savienot nacionālo mākslu ar laikmetīgām tendencēm.

Mākslas studijas topošais gleznotājs iesāka 1883. gadā Pēterburgas Ķeizarkajā Mākslas akadēmijā, kurā ar pārtraukumiem mācījās līdz 1892. gadam. Ar 1886. gadu Alksnis specializējās batālajā glezniecībā pie profesora Bogdana Gotfrīda Villevaldes (Богдан Виллевалде), pie kura apgūtās zināšanas lieti noderēja, radot darbus par latviešu senatnes tēmu.

Arī pēc studiju pārtraukšanas un atgriešanās Rūjienā mākslinieks kontaktus ar pulciņa „Rūķis” dalībniekiem saglabāja, kopā ar viņiem piedaloties Etnogrāfiskajā izstādē Rīgā 1896. gadā, kas tika rīkota par godu X Viskrievijas Arheoloģiskajam kongresam. “Rūķu” piedalīšanās izstādē ir uzskatāma par šīs mākslinieku apvienības galveno organizatorisko sasniegumu, jo tajā latviešu izcelsmes gleznotāji pirmo reizi eksponēja savu nacionālo mākslu. Izstādē jaunie mākslinieki piedalījās Antropoloģijas un statistikas nodaļā ar latvju tipu zīmējumiem, kā arī veidoja fona dekorācijas. Jāizceļ, ka no pulciņa „Rūķis” dalībniekiem tieši Ādams Alksnis visvairāk ilustrēja reālas latviešu sadzīves ainas un vietējo portretus.

Jau agrāk un līdztekus dzimtās dabas un savas tautas dzīves tēlojumiem Alksni arvien vairāk sāka nodarbināt latviešu pagātnes notikumi, īpaši varonīgo zemgaļu brīvības cīņas pret vācu krustnešiem. Mākslinieks ne tikai interesējās par senlatviešiem, bet arī pētīja un savos mākslas darbos izmantoja arheologu iegūtos materiālus, ko pārliecinoši pierāda viņa zīmējums „Senkareivju skicējums”, kurā vienam no mākslinieka radītajiem tēliem ir nepārprotama līdzība ar Tērbatas (Tartu) universitātes vēstures profesora Frīdriha Krūzes 1842. gadā pētījumā „Necrolivonica” publicēto vīrieša tērpu.

Gleznotāja dzīves laikā arheoloģija Latvijas teritorijā kā zinātne vēl nebija attīstījusies, tādēļ informāciju par aizvēsturiskajiem ieročiem un tērpiem mākslinieks varēja iegūt arī no 19. gadsimta apgērbu albumiem, par ko liecina vairākas Alkšņa rūpīgi izstrādātās dažādu tautību seno karotāju studijas.

Jāņem vērā, ka mākslinieks dzīvoja 19. gadsimta beigās, līdz ar ko atsevišķos cīnītāju attēlojumos saskatāma neizbēgama ietekmēšanās no tajā laikā senatnes pētnieku vidū valdošās tendences rādīt pagānus kā mežonīgos cilvēkus (der Wilde Mann). Tomēr jāatzīst, ka Alksnis senlatviešu zīmējumos pārāk neaizrāvās ar tēlu primitivizēšanu, tieši otrādi, viņš centās tos rādīt kā reālus sava laika personāžus, kā garīgas būtnes.

Ar 19. gadsimta 90. gadu vidu mākslinieka atainotā senvēsture pamazām zaudē sižetisko stāstījumu un iegūst arvien teiksmaināku un romantiskāku atspoguļojumu. Izskaidrojums šādām Alkšņa daiļrades pārmaiņām

rodamas Rozentāla paustajās domās, kurš uzskatīja, ka drauga pievēršanās mistiskajai un dvēseliskajai aizvēstures pusei atspoguļo mākslinieka vēlēšanos atsvešināties no sava laika trauksmainās un sarežģītās garīgās dzīves, meklējot noteiktību un pārskatāmību sentēvu dabas kultā un seno ļaužu rakstura stingrībā un drosmē. Šīs pārdomas, iespējams, atklāj arī galveno vēstījumu, ko Ādams Alksnis ar saviem mākslas darbiem par senatni vēlējis sniegt sabiedrībai.

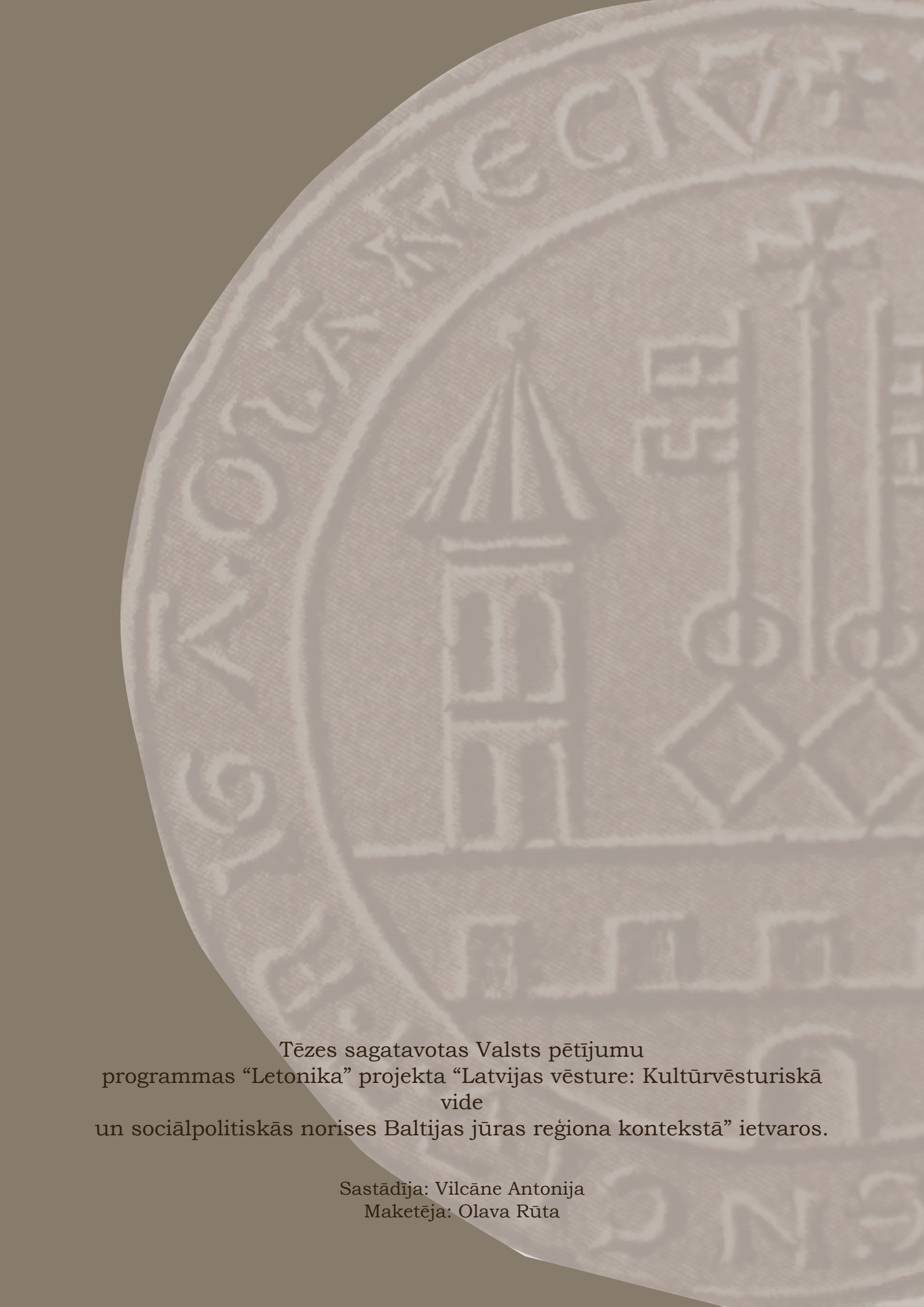
Neērtā dendrohronoloģija: Latvijas piemēri

Pirms 120 gadiem Rīgā organizētajā 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresā par dendrohronoloģiju un tās pielietošanu arheoloģijā neviens no referentiem nerunāja. Tolaik zinātnieki par šādu datēšanas metodi vēl neko nezināja, jo amerikāņu astronoms A. E. Daglass (Andrew E. Douglass, 1867 – 1962), to izgudroja un ieviesa tikai 15 – 20 gadus vēlāk.

Mūsdienās dendrohronoloģisko datēšanas metodi pasaulē lieto ļoti plaši. Mūsu valstī tās pastāvīga ieviešana un praktiska izmantošana arī arheoloģijas vajadzībām Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Dendrohronoloģijas laboratorijā turpinās kopš 20. gs. 90. gadu otrās puses.

Aizvadītajos gados ir datētas gan vēsturisko koka konstrukciju paliekas, kuru datējums līdz tam nebija zināms, gan arī senās konstrukcijas, kuru absolūtais vecums bija aptuveni zināms jau iepriekš. No jauna noteikto datējumu interpretēt vienmēr ir bijis vienkāršāk tad, ja tas ir apstiprinājies vai precizējies iepriekš zināmu datējumu. Taču dažām koka konstrukcijām dendrohronoloģiski noteiktais absolūtais datējums, to salīdzinot ar iepriekš zināmo, ievērojami atšķīrās. Citos gadījumos vēsturiskajā objektā, kurš iepriekš bija aptuveni nodatēts ar kādu citu metodi, bija negaidīti noteikts attiecīgi senāks vai jaunāks datējums tikai kādai tā konkrētai daļai, atsevišķai konstrukcijai vai pat vienam koka būvelementam. Ja ar dendrohronoloģisko metodi noskaidroto atšķirīgo datējumu ir izdevies arī apstiprināt, tad tas var norādīt uz kādu no šādiem visvairāk iespējamiem datējuma atšķirības iemesliem: a) vēsturiskajam objektam datējums sākotnēji bija noteikts nepareizi, b) konkrētie būvelementi konstrukcijā izmantoti atkārtoti, c) konstrukcijai pēc zināma laika veikts remonts, ieskaitot būvelementu nomaiņu, vai d) attiecīgā konstrukcija bijusi uzbūvēta attiecīgi senāk vai vēlāk. Taču ne vienmēr īsto datējuma atšķirības iemeslu izdodas noteikt vienkārši un ātri.

Piemēri līdzšinējā praksē apstiprina, ka vēsturisko objektu aptuvenais datējums pētniekiem varētu būt it kā “ērtāks”, jo to zinot, ir salīdzinoši mazāka iespēja kļūdīties. Taču tas var aptvert zināmu laikposmu, kurā ir bijuši arī latentī notikumi. Tos vai to ietekmi bieži vien neievēro vai nepietiekami novērtē to nozīmīgumu, turpretī precīzs datējums nereti atklāj līdz šim nezināmus procesus un notikumus, liek ar tiem rēķināties, meklēt jaunus, papildus skaidrojumus, iespējams — pat precizēt senlietu tipoloģiju.

Tēzes sagatavotas Valsts pētījumu
programmas “Letonika” projekta “Latvijas vēsture: Kultūrvēsturiskā
vide
un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā” ietvaros.

Sastādīja: Vilcāne Antonija
Maketēja: Olava Rūta